

Маємо деяку поступовість у визначеності (у точності визначення) об'єкта зобов'язання. Як виявити випадки, в яких об'єкт зобов'язання достатньо визначений для виникнення зобов'язання? Спробуємо систематизувати різновиди визначеності об'єкта в зобов'язанні, а також виявимо критерії визнання зобов'язання існуючим, виниклим, якщо об'єкт не повною мірою визначений.

По-перше, зобов'язання без сумніву виникне, якщо його об'єкт конкретно (абсолютно, точно) визначений. Нема сумнівів, що достатньо визначеними є зобов'язання, об'єктом яких є дії, що заздалегідь визначені як унікальні чи індивідуалізовані дії, наприклад, передача певної картини, попередньо оглянутих меблів. По-друге, об'єкт може бути визначений тільки родом, а не видом (генерично), наприклад, передача певної кількості зерна. По-третє, при виникненні зобов'язання обсяг обов'язку боржника встановлюється тільки в загальному вигляді. У зобов'язаннях з невизначеним обсягом вимог (алеаторних) обсяг прав і обов'язків встановлюється тільки в загальному вигляді. Конкретні суми, послуги тощо визначаються вже під час виконання зобов'язання. Ризиковим, чи алеаторним, є такий обов'язок, предмет якого містить у собі елемент ризику, випадковості, невідомості. Наприклад, до алеаторних належать зобов'язання, що виникають із договору довічного утримання, зобов'язання із завдання шкоди здоров'ю. По-четверте, можливо встановлення зобов'язання відносно декількох об'єктів (сполучні, альтернативні й факультативні зобов'язання).

АДАМОВА О. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ІНСТИТУТУ ПРАВА

Інститут права відрізняється від галузі права, насамперед, обсягом предмета регулювання: він регулює не всю сукупність якісно однорідних суспільних відносин, а лише різні сторони (ознаки, особливості) одних типових суспільних відносин.

Відома гнучкість поняття правового інституту дозволяє варіювати застосування його залежно від особливостей тієї або іншої галузі права. Усе те, що не «вміщалося» в норму права й не досягало розмірів галузі права, називали інститутом, і проблема була вирішена. О. С. Іоффе запропонував досить тверду систему права:

норма — субінститут — інститут — підгалузь — галузь — система права (Іоффе О. С. Структурные подразделения системы права. — С. 50). Куди віднести ці утворення? О. С. Іоффе пропонує критерій розмежування інститутів і субінститутів за методом регулювання (Іоффе О. С. Структурные подразделения системы права. — С. 51). Якщо групи норм, користуючись власним методом, опираються також на метод якого-небудь інституту, вони повинні розглядатися як субінститути. Якщо, скажімо, договори послуг визнати інститутом, то посередницькі договори послуг і договір комісії повинні бути визнані його субінститутами. Або треба вводити ще декілька підрозділів: надінститут, субінститутсубінститута, і т. д.

Що стосується правової підгалузі, то їй властивий, крім свого внутрішньогалузевого методу, ще й свій особливий внутрішньогалузевий предмет правового регулювання, за яким вона може бути відмежована від інших підгалузей.

Щодорозмежування інститутів і субінститутів, вважається, що слід користуватися не предметом, а методом регулювання. Ті групи норм, які, користуючись власним методом, крім галузевого, а у відповідних випадках підгалузевого, опираються також на метод якого-небудь інституту, повинні розглядатися як його субінститути (роздрібна купівля-продаж є субінститутом, що входять в інститут купівлі-продажу).

Для інституту, як і для галузі, характерні внутрішня відокремленість юридичних норм і самостійність їх функціонування, заснована на єдності правових принципів. Як правило, інститут права цілком входить до складу відповідної галузі. Відмінність інституту від галузі укладається в тому, що інститут регулює не всю сукупність відповідних суспільних відносин, а лише різні сторони, особливості однотипових суспільних відносин (наприклад, майнового, управлінського).

Уявлення про інститут права як про порівняно невелику групу, сукупність правових норм (Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права : Учебник. — М., 2004. — С. 311) не цілком точно відображає динаміку сучасного розвитку цивільного права, у якому в цей час з'являються великі правові інститути, що здобувають властивості підгалузі права. У рамках даних підгалузей поєднується значне число інститутів цивільного права. При цьому ступінь їх інтегрованості в систему підгалузі цивільного права різна.

У кожній галузі права є безліч інститутів, наприклад, у цивільному праві інститути купівлі-продажу, дарування, спадкування й т.п.

Підгалузь права поєднує кілька інститутів однієї й тієї ж галузі. Характерною ознакою підгалузі є наявність у ній такої групи норм, яка містить загальні принципи положення, властиві деяким правовим інститутам даної галузі. Таким, наприклад, є авторське право в складі

цивільного права. Однак не всі галузі права підрозділяються на підгалузі. Це відбувається тоді, коли їхніми компонентами є тільки інститути й норми права, наприклад, таким є сімейне право.

Інститут як правова категорія, будучи елементом, частиною більшого загального поняття — галузі права, системи права, здобуває все більше теоретичне й практичне значення.

Певним поштовхом до активізації вивчення категорії інституту права послужила стаття В. С. Якушева «Про поняття правового інституту», у якій він висловив думку про те, що термін «правовий інститут», або «інститут права», у юридичній літературі, мабуть, найбільш уживаний, однак дотепер він ще не одержав достатньої визначеності (Якушев В. С. О понятии правового института // Правоведение. — 1970. — № 6.).

Однак І. В. Архипов справедливо звернув увагу на те, що в сучасних умовах правові інститути переживають своє друге народження, що не могло не породити відповідних досліджень (Архипов И. В. Коммерческое судоустройство и судопроизводство России в XIX веке (проблемы модернизации). — Саратов : СГУ, 1999. — С. 6—7).

Можна привести кілька визначень із сучасних підручників по теорії права:

Правовий інститут — це система взаємозалежних норм, що регулюють відносно самостійну сукупність суспільних відносин або які-небудь їхні компоненти, властивості (Сырых В. М. Теория государства и права: Учебник для вузов. 3-е изд. М.: ЗАО Юстицинформ, 2007. — С. 230).

Правовий інститут — це сукупність однопорядкових норм, що регулюють певний вид суспільних відносин (Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства. — С. 430).

Інститут права — це основний елемент системи, права, сукупність правових норм, що регулюють однорідну групу суспільних відносин (Теория государства и права: Учебник / Под ред Р. А. Ромашова, В. П. Сальникова. Изд. 2-е. В 3-х т. — Т. 2. — СПб.: Фонд Университет, 2010. — С. 88.).

У цих визначеннях не враховується той факт, що інститут права може регулювати не відносини в цілому, а загальне в цих відносинах, що характерно, в основному, для інститутів «загальної частини» галузі права (зокрема, інститути правоздатності, дієздатності, безвісної відсутності регламентують окремі ознаки суб'єкта як елемента суспільних відносин (Черданцев А. Ф. Системность норм права. // Сборник ученых трудов Свердловского юрид. института. — Вып. 12. — Свердловск, 1970. — С. 52—53.).

Правові інститути, на думку О. С. Іоффе, слід розмежовувати, подібно галузям права, не за предметом правового регулювання, як вважається

в літературі, а за особливим методом (Иоффе О. С. Структурные подразделения системы права. — С. 52).

З урахуванням цих зауважень правовий інститут можна визначити як відносно відособлену самостійну й стійку групу норм, що регулюють окремі види однорідних суспільних відносин (спеціальні інститути) або загальне у всіх відносинах даного роду, незалежно від їхньої видової приналежності (загальні інститути).

БАБИЧ І. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ У РИМСЬКОМУ ДОГОВІРНМУ ПРАВІ КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ОСНОВНОГО ПРИНЦИПУ ПРИВАТНОГО ПРАВА

У період класичної римської юриспруденції договірна система в Римі була дуже розгалуженою і охоплювала всі договірні відносини. Разом із тим вона була своєрідною і складною, оскільки розрізняла два види договорів — контракти і пакти, які мали свої істотні особливості.

На противагу контрактам, пакти являли собою неформальні угоди найрізноманітнішого змісту. Згодом римляни визнали за багатьма пактами силу контактів, надавши їм позовного захисту — одягнуті пакти (*pacca vestita*). Якщо за римським цивільним правом, таким, що має юридичне значення, визнавалися зобов'язання, забезпечені можливістю подання позову до суду (так звані цивільні закони), то визначення юридичної сили за відносинами, не передбаченими цивільним правом, мало основою ідеї природного права, що було значним кроком уперед і в галузі розвитку концепції забезпечення належного виконання зобов'язань.

Із встановленням зобов'язань пов'язувалися певні юридичні наслідки виключно для тих осіб, які їх встановили. Це призводило до того, що не можна було вступити у зобов'язання через третіх осіб, не можна було укласти договір на користь іншої особи, а також це призводило до того, що зобов'язання визнавалося непередаваним.

Хоча в загальній системі договорів можна визнати рухливість та еластичність, але не можна заперечувати, що у цій частині права впродовж першого періоду переважали формалізм і суворість. Так, наприклад, у всіх формальних договорах переважало лише *strictum ius*; *bonafides*, яка у другому періоді отримала поширення на всю систему права, мала тоді